

De PvdA tussen hartstocht en zakelijkheid

In een vuistdikke biografie komt Maarten van Traa naar voren als een hartstochtelijk politicus. Een manier van politiek bedrijven die onder het pragmatische ‘paars’ amper uit de verf kwam.

► **Willem van Bennekom**, *De jaren van Maarten van Traa*, Boom, Amsterdam 2015 (591 blz.)

► **Klaartje Peters**, *Een doodgewoon kabinet. Acht jaar paars 1994-2002*, Boom, Amsterdam 2015 (320 blz.)

MARNIX KROP

Van 1977 tot 1985 medewerker resp. adjunct-directeur van de Wiardi Beckman Stichting. Sedertdien als rijksambtenaar betrokken bij de advisering, formulering en uitvoering van het Nederlands buitenlands en Europees beleid, laatstelijk (tot 2013) als ambassadeur in Duitsland. Hij is thans actief als docent, adviseur en publicist, onder andere verbonden aan Instituut Clingendael.

De Partij van de Arbeid zit in een klem. Op grond van een onverwacht goede verkiezingsuitslag in 2012 neemt de partij als juniorpartner deel aan een coalitie met de VVD. Zij is daarin medeverantwoordelijk voor een ingrijpende sociaaleconomische politiek, die in hoofdzaak drie doelstellingen nastreeft: crisisherstel, systeemreparatie en toekomstbestendiging. De nog steeds niet geheel overwonnen crisis van 2008 vereist Europese en nationale maatregelen tot behoud van de euro, gezondmaking van de financiële sector en stabilisering van de nationale begroting. Achterstallig onderhoud op belangrijke terreinen als wonen, zorg en pensioenen vergt hervormingen van structurele aard. En de last van een verouderende eigen bevolking in een wereldeconomie met veel jonge concurrenten vraagt om blijvende verbetering van het nationale verdienvermogen: vernieuwing

van zowel de economie als onze sociale rechtsstaat. In grote trekken is dit kabinet inmiddels in deze opdracht van het regeerakkoord geslaagd. Na enkele jaren van begrotingspijn, economische teruggang en sociale krimp zijn de meeste hervormingen in gang gezet, daalt de staatsschuld, trekt de groei weer aan en lijkt het ergste leed geleden. Niet dat alles nu koek en ei is: de internationale omgeving blijft politiek en economisch instabiel, omvangrijke aantallen vluchtelingen stellen de inschikkelijkheid van de samenleving op de proef, en klimaatverandering bergt de noodzaak van verdere structurele aanpassingen in zich.

Toch heeft de PvdA wel reden tot enige tevredenheid over het regeringsbeleid en zou zij op basis daarvan de verkiezingen van 2017 met enig vertrouwen mogen tegemoetzien. Daar zit hem echter de kneep. De kiezer is volgens de peilingen vooralsnog niet onder

Marnix Krop

de indruk. De traditionele ‘stamkiezer’ neemt de partij vooral baanonzekerheid en sociale afbladderende kwalijk, misschien het meest tot uitdrukking komend bij de systeemwijzigingen in de zorg. De voor een goede uitslag even onmisbare middengroepen zijn onvoldoende overtuigd van het regeervermogen van de PvdA: de economische ‘competentie’ wordt minder bij haar gevonden dan bij de VVD (of D66). En het maatschappelijk klimaat is onder invloed van de vluchtelingen crisis momenteel voor de PvdA niet echt gunstig. Gevolg: het onontbeerlijke partij kader ontbreekt het aan het nodige zelfvertrouwen.

Wat te doen? Op zoek gaan naar de verloren gegane ‘linkse ziel’ of voortgaan met het sociaal-liberaal moderniseringsproject? Het warme hart opzoeken of het hoofd koel houden? Kunnen beide worden gecombineerd? Of zijn er nog andere aanknopingspunten van waarde? Biedt het recente verleden hulp bij deze speurtocht? Hier komen de boeken over Maarten van Traa en de paarse kabinetten van pas. Die bieden immers stof tot nadenken over de verhouding tussen hartstocht en zakelijkheid in de politiek van de sociaal-democratie.

Maarten van Traa: hartstochtelijk politicus

Als Willem van Bennekoms monumentale biografie *De jaren van Maarten van Traa* in iets bijzonder overtuigend is het wel het door hem geschetste beeld van een door hartstocht gedreven linkse politicus. Ook al begon Van Traa’s politieke loopbaan eerst in april 1979, na de regering-Den Uyl, het ‘meest linkse kabinet uit de Nederlandse geschiedenis’, en eindigde deze met een noodlottig ongeval in oktober 1997, midden in de veel nuchterder aanpak van het kabinet-Kok I, toch was hartstocht de rode draad die zijn bestaan in de Partij van de Arbeid kenmerkte. Zijn rol in het ‘kruisraketten debat’ tussen 1979 en 1986 en zijn voorzitterschap van de parlementaire IRT-enquête in 1994-96 vormden hiervan begin- en eindpunt.

Maar ook ertussendoor vlamde het vuur geregeld hoog op. Van Traa’s tragiek was, naast zijn onverwachte dood die zijn leven noodzakelijkerwijs iets van een ‘Unvollendete’ gaf, dat hij met zijn politieke hartstocht steeds meer alleen was komen te staan. Zijn partij had van een overdaad aan polariserende ideologie

Van Bennekom schetst een overtuigend beeld van een door hartstocht gedreven politicus

haar bekomst gekregen en zag de politieke werkelijkheid met andere ogen. Van Traa werd in die context steeds meer een van de laatsten der Mohikanen van een voorbij tijdperk. Wat overigens niet wil zeggen dat het hem aan realiteitsbesef ontbrak. Maar in de PvdA van paars paste hij niet meer.

Sturm und Drang waren Van Traa naar zijn karakter en achtergrond al niet vreemd – Van Bennekom verhaalt daarover met inleving en gevoel voor nuance – maar zijn persoonlijke betrokkenheid bij *les évènements* in het Parijs van mei 1968 had een beslissende invloed op zijn romantisch-politieke inslag. De spontaneïteit van de studentenopstand toen en van de brutaliteit in de reactie daarop van politie en overheid bezorgden hem een bijzonder gevoel voor de kracht van sociale bewegingen maar ook voor het belang van de rechtsstaat. Dit gevoel zou hem nooit meer verlaten.

In de jaren erna zocht hij steeds meer naar een eigen rol in het aan de macht brengen van de ‘verbeelding’. In die tijd hield voor hem de PvdA van Den Uyl en Nieuw Links de beste belofte in voor de combinatie van macht en verbeelding. Hij stelde zich kandidaat voor de functie van internationaal secretaris, toen een zichtbare positie in het partijbestuur, en werd

Marnix Krop

tot zijn eigen verrassing door het congres van april 1979 gekozen. Met Max van den Berg en Wim van Velzen vormde Maarten van Traa tot zijn vertrek naar de Tweede Kamer in 1986 de bezoldigde leiding van de partij, in de wandeling al snel 'het supertrio' gedoopt.

Kruisraketten en polarisatie

Wat is hier nu precies de relevante geschiedenis? En welke rol speelde Van Traa hierin? Van Bennekoms boek laat de lezer hier enigszins in de steek: als politieke biografie komt *De jaren van Maarten van Traa* naar mijn smaak iets minder goed uit de verf dan als levensbeschrijving. Van Traa komt er als boeiende persoonlijkheid duidelijker in naar voren dan als belangrijke medespeler in een cruciale fase in de geschiedenis van de PvdA. Wat was zijn historische betekenis in dit verband?

De kwestie van de kruisraketten dient zich als belangrijke toetssteen aan. Van Bennekom wijdt wel een kwart van zijn boek aan Van Traa als internationaal secretaris. Hij verhaalt uitvoerig over allerlei wederwaardigheden in die gedenkwaardige episode – van ontspanning en kernontwapening, van 'Joop Atoom' en zijn vasthouden aan één à twee nucleaire taken, van het IKV en diens ijveren voor 'alle kernwapens de wereld uit, te beginnen met Nederland', van massale demonstraties in Amsterdam en Den Haag, van het Komitee Kruisraketten Nee en zijn volkspetitionnement, van alle opgewonden discussies hierover, in parlement, partij en land, en van Van Traa's centrale rol in dit alles, ook in het Europese buitenland – en toch bevredigt zijn relaas niet helemaal.

Zo legt hij onvoldoende uit waar deze kruisrakettenkwestie nu eigenlijk om draaide, internationaal en nationaal, en welke keuzes zich daarbij eigenlijk aandienden. Waarom dacht de PvdA te kunnen aandringen op overleg tussen West en Oost over de middellange-afstandswapens, waarbij volgens haar de NAVO echter niet mocht plaats en er maar op moest hopen dat de Sovjet-Unie zijn voort-

gaande plaatsing van SS-20 raketten naar nul zou terugdraaien? Hoe zou een Nederlands nee tegen het NAVO-plaatsingsbesluit uitpakken in de Oost-West-verhouding? Waarom mocht de PvdA hopen op een 'modelrol', terwijl in Frankrijk de socialisten van Mitterrand krachtig voorstander waren van plaatsing, evenals de (door Van Traa heimelijk gesteunde) democratische dissidenten in Oost-Europa? Waarom heette het Nederlandse plaatsingsbesluit van november 1985 een 'nederlaag' voor Van Traa en zijn partij, waar anderhalf jaar later de VS en de Sovjet-Unie in hun zogeheten INF-akkoord zich juist vastlegden op de 'dubbele nul', dat wil zeggen geen kruisraketten maar ook geen SS-20's? School die nederlaag niet vooral in de binnenlandspolitieke uitkomst van de kruisrakettenzaak?

Van Bennekom geeft onvoldoende aan dat de PvdA van die jaren het strijdtoneel vormde voor een bitter gevecht tussen 'fundi's' en 'realo's', tussen mensen die de partij naar radicale maatschappijverandering wilden sturen en daarmee een meerderheid in het land wilden veroveren, en anderen die daaraan niet de kans op regeren wilden opofferen. Met Van Traa's aantreden als internationaal secretaris centreerde zich dit gevecht in een permanente spanning tussen partijbestuur en parlementaire fractie, waarbij de buitenlandse politiek een geëigend strijdperk bood. De verhouding met de Amerikaanse bondgenoot, de ontspanning in de Oost-West-verhouding, de mensenrechten alsook de steun aan linkse regimes in de derde wereld waren zoal de strijdpunten waaromheen dit interne conflict werd uitgevochten.

Joop den Uyl en Max van den Berg waren hierin de belangrijkste antagonisten, met Maarten van Traa als een soort bemiddelaar tussen beiden in. Mede onder druk van het partijkader kwam al vrij snel een groeiende identificatie met de kerkelijke vredesbeweging tot stand, waardoor Den Uyl in 1981 slechts met de grootste moeite iets van een band met de NAVO en met het eerder politieke

Marnix Krop

dan militaire karakter van de westerse kernbewapening wist overeind te houden. Zijn akkoord met een onvoorwaardelijk nee tegen plaatsing van kruisraketten, uitgeruild tegen Van den Bergs (en Van Traa's) akkoord met het voorlopig behoud van één of twee kerntaken voor de Nederlandse krijgsmacht, vormde in de jaren erna het kompas waarop de PvdA gezamenlijk kon marcheren, en waarin ook het IKV zich pragmatisch voegde. Dit resultaat herstelde de eenheid van links, maar maakte compromisvorming met het CDA, laat staan de VVD, hoogst onwaarschijnlijk. De PvdA werd integraal onderdeel van het Komitee Kruisraketten Nee, dat grote mensenmassa's op de been wist te brengen en veel steun on-

programma. Dit droeg ertoe bij dat de PvdA in de jaren 90 weer kon uitgroeien tot een natuurlijke regeringspartij.

Wat daarbij ook zeker hielp was dat in 1989 het einde van de Koude Oorlog zich aankondigde en dat al eerder onder de Nederlandse bevolking de vrees voor kernwapens als sneeuw voor de zon verdween. Gezien de eerdere, mede door de PvdA aangewakkerde massale angstpsychose was dit een uiterst bevreemdend effect. Ook al zijn er nu veel minder kernwapens, hun veel minder gereguleerde internationaal-politieke context dan tijdens de Koude Oorlog stelt in de huidige wereld niet echt gerust. Van Bennekoms pakkende bewoording van de nieuwe tijdgeest: 'De vrees voor de Bom leek wel in rook opgegaan, en Jan Modaal werd koning van de schepping'.

Na de IRT-affaire kwam Van Traa tegenover zijn eigen fractie en kabinet te staan

der de bevolking wist te mobiliseren. Toch kon de PvdA als actiep partij het kabinet-Lubbers I uiteindelijk niet van een plaatsingsbesluit weerhouden en wist zij in het jaar erna (1986) bij de verkiezingen wel 52 zetels te behalen, maar behaalde zij met overig links onvoldoende winst om de christen-democraten (54 zetels) van een tweede kabinet-Lubbers met de VVD af te houden. Naast sociaaleconomische geschillen vormde het kruisrakettenstandpunt van de PvdA daarvoor nog steeds een onoverkoombare barrière. De in die strijd tot 'vijanden' gebombardeerde politieke tegenstanders voelden bitter weinig voor samenwerking met de PvdA, hoeveel zetels die partij met haar 'overwinningsnederlaag' ook had gewonnen. Mede door de 'troonsafstand' van Den Uyl ten gunste van Wim Kok zette deze uitkomst de partij aan tot een fundamentele overdenking van haar politieke strategie en

Vreemdelingen en rechtsstaat

Angst verdween echter niet uit de Nederlandse politiek, ook al duurde het jaren voordat deze met vergelijkbare reikwijdte en intensiteit terugkwam. Van Traa stond hier weer middenin, even hartstochtelijk als onverzettelijk, zij het dat hij dit keer zich juist tegen de angst teweerstelde. Het betrof de zaak van immigratie en recht van vreemdelingen op toegang tot ons land. In het niet meest toegankelijke deel van zijn boek beschrijft Van Bennekom hoe het Kamerlid van Traa zeven jaar lang zich voor een zo rechtsstatelijk mogelijk asielbeleid schrap heeft gezet. Met de Nota Vluchtelingenbeleid van april 1987 werd ingezet op terugdringing van het aantal buitenlanders dat in ons land hun toevlucht zocht. Een belangrijk instrument daarvoor werd het beperken van hun gelijke behandeling ten opzichte van ingezetenen, vanaf de jaren negentig onder andere door hun het recht op hoger beroep te ontzeggen. Van Traa's verzet hiertegen was even inventief als vruchteloos. Toch waren zijn interventies in zoverre succesvol dat minister Hirsch Ballin bij de parlementaire behandeling in 1993 een uitweg bood uit een door de

Marnix Krop

procureur-generaal bij de Hoge Raad in te stellen cassatie (vernietiging van het besluit) in het belang der wet. Maar het ging hierbij wel om een 'dode mus' van een rechtsmiddel dat in de praktijk nooit gehanteerd zou worden. Van Traa kon echter maar beperkt oppositie voeren tegen zijn 'eigen' kabinet-Lubbers-Kok (1989-1994) en partijgenoot-staatssecretaris Kostó, terwijl de geweldige aanwas van asielzoekers in die jaren het bovendien steeds lastiger maakte op dit terrein dwars te liggen.

Overigens is het recht op hoger beroep voor asielzoekers hersteld in de Vreemdelingenwet van 2000 van staatssecretaris Job Cohen. Maar dat heeft Van Traa niet mogen meemaken. Wel heeft hij met de IRT-enquête in 1995 nog eens kunnen schitteren, waar het ging om het overeind houden van de rechtsstaat, ook al betrof het dit keer een terrein waarmee hij wel erg dicht bij de politiek van de eigen partij kwam. Zijn onderzoek legde bijzondere opsporingsmethoden bloot: de politie ging ver in het 'meedoen' met het criminele milieu teneinde grote drugshandelaren te kunnen vangen. Maar deze praktijken hadden wel veel te maken met de innerlijke tegenspraken van het gedoogbeleid inzake drugs. In het debat over de beleidsmatige consequenties van de IRT-enquête bevond Van Traa zich dan ook uiteindelijk in oppositie tegen de eigen fractie en het eigen 'paarse' kabinet. Het was het wrange lot van een politicus die in geloofwaardigheid wilde leven, maar steeds minder goed in staat bleek zijn eigen partij daarin mee te krijgen.

Een paars kabinet

Bevond de PvdA zich tijdens de kruisrakettenkwes-tie in een door ideologische hartstocht gedreven isolement, nog geen tien jaar later zag zij zichzelf aan het hoofd van een min of meer historisch unicum: een zakelijk gefundeerd links-liberaal kabinet. Het boek van Klaartje Peters, *Een doodgewoon kabinet. Acht jaar paars. 1994-2002*, biedt een verhelderende in-kijk in die bijzondere regeringssamen-

werking tussen PvdA en VVD, met D66 als onmisbare makelaar ertussenin. Verhelderend omdat Peters haar verhaal vooral baseert op interviews met de bewindslieden van dat kabinet alsook met andere politieke hoofdfiguren. Veel komt daarbij aan bod: van de moeizame coalitievorming in 1994 via het succes en de identiteit van paars en de links-rechts-tegenstelling hierbinnen, tot aan het moeizamer verlopende tweede paarse kabinet en de uiteindelijk dramatische implosie van paars: het aftreden van Koks kabinet in april 2002 en de enorme verkiezingsnederlaag voor de paarse partijen enkele weken later.

Een en ander komt ook te weinig aan bod. Zo blijven de economische aspecten van het beleid van paars en ook de belangrijke Europese en buitenlands-politieke ontwikkelingen van die jaren onderbelicht of zelfs onvermeld. Ook zou enige aandacht voor de invloedrijke Derde Weg van Tony Blair bij de analyse behulpzaam zijn geweest. Sowieso is Peters nogal gouvernementeel in haar aanpak. Toch biedt haar leesbare boek nuttige aanknopingspunten voor de behandeling van de hierboven opgeworpen vragen. Was voor de PvdA de paarse samenwerking een zaak van het koele hoofd? Welke winst werd daarmee behaald en welke prijs werd er betaald? Valt daaruit iets voor heden en toekomst te leren?

Anders dan het kabinet-Rutte II werd paars niet op een 'uitruil' van favoriete dossiers gebaseerd. Voor de totstandkoming van zowel Kok I als Kok II werd stevig en lang onderhandeld: het eerste bijna vier maanden en het tweede ruim twee maanden. Vooral het sociaaleconomisch beleid en het begrotingskader stonden daarin centraal. Ook werden fractiespecialisten bij de opstelling van het formatieakkoord betrokken. In die zin waren het in de Nederlandse traditie inderdaad doodgewone kabinetten. Het afwijkende school in de afwezigheid van het CDA, wat niet meteen de voorkeur van de PvdA had, maar wat na de grote verkiezingsnederlaag van de christen-democraten en de provocerende op-

Marnix Krop

stelling van de nieuwe fractieleider Brinkman onvermijdelijk bleek te zijn.

Met de totstandkoming van paars kreeg echter vooral D66-leider Hans van Mierlo zijn zin en zijn 'historisch gelijk'. Echt 'paars', in de zin van anticonfessioneel, was paars aanvankelijk niet. Kwesties als euthanasie en het homohuwelijk kwamen eerst in Kok II prominent op de kabinetsagenda. Dit had vooral te maken met de hardere opstelling van D66 in die formatie, nadat de verkiezingen van mei 1998 die partij overbodig voor de kabinetsvorming leken te maken. Voor het overige waren het toch vooral kabinetten samengesteld uit linkse en liberale hoek, waarbij D66 in sociaaleconomisch opzicht meer naar de VVD dan naar de PvdA trok. Zo'n links-liberale samenwerking was bijzonder genoeg en dit doet de vraag rijzen wat haar nu mogelijk en succesvol maakte.

Nieuwe zakelijkheid en haar schaduwzijden

Allereerst had zowel PvdA en VVD frustrerende ervaringen in de regeringssamenwerking met het CDA opgedaan. Dit is doorgaans niet voldoende om over politieke en electorale tegenstellingen heen te stappen, maar het kan helpen. In 1994 kwam daar de sleutelpositie van D66 bij: die partij was onmisbaar voor een coalitie van centrum-links dan wel centrum-rechts. Hardnekkig hield Van Mierlo echter aan zijn paarse voorkeur vast, waarbij hij uiteindelijk werd geholpen door Elco Brinkman die bleef hameren op de noodzaak van blijvende ingrepen in de sociale zekerheid. Wim Kok, die door het staatshoofd was gevraagd een concept-regeerakkoord (!) te schrijven om daarmee schot in de onderhandelingen te brengen, kon toen weinig anders doen dan met paars verder te gaan. Een tweede aspect was het zakelijk karakter van het kabinet. Anders dan voor D66 was er voor PvdA noch VVD weinig liefde aan paars verspild. Beide partijen zagen elkaar traditioneel als tegen-

stander, vooral in sociaaleconomisch opzicht, reden waarom daarover bij de formatie het langst werd gebakkeleid. Ook tijdens de rit en opnieuw bij de formatie van 1998 lagen op dit terrein de meeste hobbels. Dat er gaandeweg toch iets van een paarse 'sfeer' ontstond, had vooral te maken met de plezierige samenwerking die in het door Kok goed geleide kabinet en ook wel tussen de parlementaire fracties mogelijk bleek en die onder andere met het ontideologiseerde klimaat te maken had. De PvdA had lering getrokken uit de mislukking van haar polarisatiestrategie en de VVD bleek daarin goeddeels te willen meegaan. De val van de Muur en het einde van de Koude Oorlog deden hier ook hun invloed gelden. Politiek leek meer een zaak van redelijk debat en verstandig management te zijn geworden dan van onoverbrugbare tegenstellingen.

In deze verzakelijkte omgeving wist paars de hand aan de ploeg te zetten om met elan de Nederlandse economie weer op gang te brengen en vooral de werkloosheid aanzienlijk terug te dringen. Het door VVD en D66 aanvankelijk verguisde en door de PvdA juist met kracht onderschreven poldermodel (het overleg tussen bonden en werkgevers) was

Paars had wel aandacht voor de sociaaleconomische problemen van migranten maar vergat de culturele kant

ook instrumenteel in het succes van deze strategie van 'werk, werk en nog eens werk'. Was dan nu opeens alles botertje aan de boom tussen links en rechts in de Nederlandse politiek? *The End of Ideology* aan het Binnenhof en omstreken? Nee, integendeel, en dat droeg paradoxalerwijs ook bij aan het succes van paars. Vooral VVD-leider Frits Bolkestein had

Marnix Krop

goed door dat de kiezer misschien graag pragmatische bestuurders wil, maar tegelijk ook ideologische tegenstellingen en politiek debat behoeft. Met zijn rol als 'oppositieleider binnen de coalitie' (de term is van Peters) en zijn provocerend aansnijden van vrije maar gevoelige kwesties als migratie en integratie slaagde hij erin het links-rechts-conflict in leven te houden. Daarin werd hij geholpen door PvdA-fractie leider Jacques Wallage, die vooral over minderhedenbeleid graag de degen kruiste met Bolkestein. Deze combinatie van een zakelijk en succesvol opererend kabinet en een parlementair debat waar soms de vonken vanaf sprongen zorgde ervoor dat PvdA en VVD bij de verkiezingen in 1998 beide glansrijk wonnen. De PvdA werd daarbij in niet geringe mate geholpen door de 'premierbonus'. Een tweede paarse kabinet leek het logische vervolg, ook al omdat het CDA nog steeds in een politieke woestijn rondwaalde.

Het einde van paars

Waarom ging het dan in 2002 zo vreselijk mis? Weer een paar aspecten. Allereerst verloor paars aan elan. Niet dat de sfeer in het kabinet er nu slechter op werd, maar de constellatie was veranderd. D66 zat meer in de verdrukking en dat speelde bij onderwerpen als bestuurlijke vernieuwing: de tegenstem van Wiegels in de senaat leidde in 1999 zelfs tot een korte kabinetscrisis. Belangrijker misschien was dat met het vertrek van Bolkestein naar Brussel en van Melkert naar de fractie het debat tussen PvdA en VVD veel aan scherpte verloor. De zakelijkheid begon sterk de overhand te krijgen. Het kabinet bleef economisch successen boeken, maar ging met de toepassing van marktwerking bij bijvoorbeeld woningcorporaties en nutsbedrijven verder dan Europees nodig was en politiek wenselijk bleek. Dit droeg bij aan een gevoel van vervreemding bij een groeiend aantal kiezers, vaak traditionele PvdA-stemmers die zich in een op hol slaande beleggerseconomie toch al minder thuis voel-

den. *It's not just the economy, stupid!* is de les die de PvdA toen hardhandig moest leren. Veel kiezers zoeken ook een zekere geborgenheid en morele orde.

Dit kwam het duidelijkst naar voren in de kwestie van migranten en hun integratie. Paars II had met de aanstelling van een minister voor Grottestedenbeleid (D66'er Van Boxtel) wel getoond oog te hebben voor deze problematiek, maar doorgaans werd dit vertaald in het bestrijden van de sociaaleconomische achterstand van groepen of buurten. Dat er aan de andere kant van het spectrum een sterke behoefte bestond aan openheid over de culturele scheidslijnen tussen oorspronkelijke bewoners en (vooral) islamitische nieuwkomers, werd te weinig opgemerkt en in elk geval niet politiek geproblematiseerd. Dat was precies het gat waar Pim Fortuyn met veel gevoel voor drama en publiciteit insprong met geschriften als achtereenvolgens: 'Verweesde samenleving', 'Zielloos Europa', 'Tegen de islamisering van onze cultuur' en uiteindelijk 'De puinhopen van acht jaar paars'. De jihadistische aanslagen in Amerika op 11 september 2001 wakkerden het vuurtje krachtig aan. De groeiende veenbrand kwam aan de oppervlakte en de stemming onder de kiezers sloeg drastisch om. De conclusies van het NIOD-rapport over Srebrenica brachten premier Kok op 16 april 2002 tot een verlaat nemen van politieke verantwoordelijkheid voor de Nederlandse rol in die volkerenmoord in 1995: het gehele kabinet trad af. Maar ook om andere redenen leek paars al enige tijd aan het eind van zijn Latijn te zijn. Op 6 mei werd Pim Fortuyn vermoord. Tien dagen later werden zijn politieke nazaten de tweede partij van Nederland.

De ziel terug in de politiek

Vier kortlevende kabinetten-Balkenende en het curieuze kabinet-Rutte I verder, zijn we nu ruim halverwege het kabinet-Rutte-Asscher. Het is wederom paars, zij het zonder deelname van D66 en zonder meerderheid in de

Marnix Krop

Eerste Kamer, wat tot ongekende vormen van 'buitenboordmotor-politiek' heeft geleid. Als gezegd, de regeerprestatie van dit mede door de PvdA gedragen kabinet lijkt niet slecht te zijn. Het doet wat het zegt en zegt wat het doet, waarmee het ook aan enig herstel van de politieke stabiliteit bijdraagt. Toch zijn de electorale vooruitzichten voor de partij ronduit deprimerend. Welke lessen vallen er uit de besproken perioden te trekken, niet zozeer over wat er bij de start van dit kabinet misschien is misgegaan, maar over wat er in het komende jaar en de verdere toekomst valt te doen? Zonder de illusie van volledigheid geef ik een drietal noties:

- ▶ Pragmatisme en ideologie. Zeker in een kabinet van de PvdA met de VVD zijn beide nodig. Zo'n kabinet wordt niet geboren, tenzij het absoluut niet anders kan. Daar doet het opgeven van de polarisatiestrategie niet aan af. De verschillen in politiek program zijn gegeven; een regeerakkoord komt alleen tot stand door heftig bevochten compromissen of door een evenwichtige uitruil van belangen en prioriteiten. Een zakelijke, pragmatische houding kan vervolgens de uitvoering van het akkoord en het regeren in het algemeen vergemakkelijken. Maar Bolkestein zag het goed: een kabinet tussen de twee ideologische uitersten in de Nederlandse politiek kan de dood in de pot voor het politiek debat inhouden. Dat is niet goed voor de electorale positie van de coalitiegenoten en evenmin voor de parlementaire politiek als geheel. Regeren in een coalitie houdt daarom ook strijd in. Dit vereist een zorgvuldig balanceren tussen de noodzaak van het bijeenhouden van het kabinet en de wenselijkheid van een scherp eigen politiek profiel, zowel binnen als buiten de coalitie. Gemakkelijker gezegd dan gedaan overigens.
- ▶ Monisme en dualisme. Wat de PvdA in elk geval kan helpen is een zekere relativisering van het in de partij ingebakken monisme.

Traditioneel neigt de partij ernaar kabinetten waaraan zij deelneemt geheel naar zich toe te halen. Sinds de tijd van de polarisatiestrategie is die neiging zo mogelijk nog toegenomen. Dit levert enerzijds veel politieke hondentrouw op, inclusief een aan de leiband van het kabinet lopende parlementaire fractie. Maar het vermindert ook de politieke manoeuvreerruimte die de partij nodig kan hebben, niet alleen in het kabinet en in het parlement, maar ook tegenover de kiezers. In de huidige situatie heeft fractie- en partijleider Samsom er bijvoorbeeld goed aan gedaan buiten het kabinet te blijven, maar alles bij elkaar

Zowel van paars als van Van Traa kunnen de sociaal-democraten van nu het nodige leren

heeft tijdens Rutte-Asscher de partij daarvan nog te weinig geprofiteerd. Het innemen van een onderscheidende, herkenbare positie in enkele 'vrije' kwesties zou partij en fractie wat noodzakelijke speelruimte kunnen geven. Waarom niet openlijk over een rechtvaardige en effectieve belastinghervorming gesproken? Met die vorm van profilering behoeft de loyaliteit aan het coalitieakkoord geenszins in het geding te komen.

- ▶ Ziel en zaligheid. In de oppositie is het gemakkelijker de 'ziel' van de partij te koesteren dan in een coalitiekabinet. Te veel koestering kan, zo laat het voorbeeld van de kruisrakettenzaak zien, echter ook opsluiting in zelfgekozen isolement met zich meebrengen. Ook bij het oppositievoeren kan enig dualisme geen kwaad. Tegelijk is het onontbeerlijk voor een partij als de

Marnix Krop

PvdA, zeker nu zij regeert, dat zij geen 'ontzield' indruk maakt. Waartoe zij op aarde is en waarom zij haar politiek bedrijft en uitdraagt, dat alles moet voor andere politieke krachten, voor de eigen leden van de partij en voor de kiezers duidelijk zijn. Het 'sociale', dat wil zeggen de strijd voor sociale rechtvaardigheid in telkens wisselende omstandigheden, vormt de echte bestaansreden van de PvdA. Dat moet dus steeds in

hartstochtelijk politiek handelen zichtbaar zijn. In het huidige kabinet is dit zeker het geval geweest, maar het zou bijvoorbeeld in de systeemwijziging van de zorg veel sterker naar voren moeten komen. Het werken aan een rechtvaardige verdeling van inkomens en vermogens is wel degelijk een feest. En de vluchtelingencrisis maakt weer eens duidelijk dat het 'sociale' ook cultureel is.